

بررسی بودجه شرکت‌های دولتی و نحوه اثرگذاری آن بر متغیرهای کلان اقتصادی*

مهری رحیمی‌نر

موضوع بودجه شرکت‌های دولتی با توجه به سهم بالایی که در کل بودجه کشور دارند، از موضوعات قابل توجه در اقتصاد کشور است. آمار نشان می‌دهد نزدیک به ۲۵ درصد از تولید ملی کشور، توسط شرکت‌های دولتی تأمین می‌شود که بیش از ۶۰ درصد بودجه کل کشور را به‌خود اختصاص داده‌اند و نزدیک به ۲۰ درصد از تسهیلات بانکی را از آن خود ساخته‌اند. مهم‌تر آن‌که سهم این شرکت‌ها در اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت دولت چنان است که قریب به نیمی از سرمایه‌گذاری‌های عمرانی دولت را در قالب پروژه‌های مختلف به‌انجام رسانده‌اند.

بر این اساس اهمیت بودجه شرکت‌های دولتی با توجه به وسعتی که در فعالیتهای اقتصادی کشور دارند و همچنین با توجه به تأثیری که از ابعاد مختلف بر متغیرهای کلان اقتصاد از جمله اشتغال، سرمایه‌گذاری و مانند آن بر جای می‌گذارند، بسیار قابل تأمل است. لذا در این مقاله کوشش شده است تا از طریق روابط علت و معلولی و استنتاج آماری تغییرات بودجه شرکت‌های دولتی در بودجه کل کشور و تأثیرات بودجه شرکت‌های دولتی بر متغیرهای کلان اقتصادی از جمله نقدینگی، تولید اشتغال، سرمایه‌گذاری و تورم تجزیه و تحلیل شود.

نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که عملکرد مالی - عملیاتی شرکت‌های دولتی تأثیر معنی‌داری بر اقتصاد کشور و متغیرهای مختلف آن دارند. ارتباط بین متغیرهای بودجه شرکت‌های دولتی - به عنوان ابزار کنترل و برنامه‌ریزی - متغیرهای اصلی اقتصاد کشور قابل استفاده‌اند.

مقدمه

در این مقاله موضوع بودجه شرکت‌های دولتی در دو قسمت مورد بررسی و توجه قرار گرفته است. در قسمت اول به منظور آشنایی با فلسفه تشکیل، ماهیت و جایگاه شرکت‌های دولتی

* این مقاله براساس طرح تحقیقاتی «بررسی روند بودجه شرکت‌های دولتی و آثار آن بر متغیرهای کلان اقتصادی»، معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی ۱۳۷۶، تنظیم شده است. کارشناس مسئول این طرح تحقیقاتی آقای حسن خوشپور است که نگارنده مراتب تشکر خود را از ایشان اعلام می‌دارد.

مباحثی از جمله تعریف شرکت‌های دولتی، مبانی نظری ایجاد شرکت‌های دولتی، موقعیت شرکت‌های دولتی در ایران و نحوه حضور آن‌ها در اقتصاد کشور (البته با توجه به مندرجات بودجه‌های سنواتی در این خصوص) مورد مطالعه و ارزیابی قرار خواهد گرفت. سپس به نقش و جایگاه شرکت‌های دولتی در تهیه و تدوین برنامه‌های میان مدت و بودجه‌های سالانه، دلایل الحاق بودجه شرکت‌های دولتی در بودجه کل کشور و بالاخره فرایند تهیه و تنظیم بودجه شرکت‌های دولتی، توجه خواهد شد. در قسمت دوم پس از شناخت کلی شرکت‌های دولتی و موقعیت آن‌ها در ساختار بودجه کشور به تأثیرات عملکرد مالی / عملیاتی این شرکت‌ها بر متغیرهای کلان اقتصاد کشور پرداخته خواهد شد. در واقع در این قسمت از مقاله ضمن شناخت متغیرهای مختلف قسمت دریافت‌ها و پرداخت‌های بودجه شرکت‌های دولتی، به تبیین روابط علت و معلولی میان این متغیرها و تأثیرات آن‌ها بر متغیرهای کلان اقتصاد کشور اشاره خواهد شد و پس از آن با ذکر مبانی نظری و تئوریک در خصوص عوامل مؤثر بر متغیرهای کلان از یک سو و ارتباط متغیرهای بودجه شرکت‌های دولتی در این زمینه، روابط علت و معلولی میان متغیرهای کلان اقتصادی و متغیرهای بودجه شرکت‌های دولتی، و تأثیر و تأثرات هر یک از آن‌ها شناسایی و ارائه خواهد شد.

فلسفه تشکیل، ماهیت و جایگاه شرکت‌های دولتی

بدون در نظر گرفتن مفاد حقوقی / قانونی، در صورتی که دولت در انجام وظایف تصدی خود شرکت‌هایی را به عنوان ابزار انجام فعالیت‌های مربوط به کار گیرد، شرکت‌های مزبور به دلیل ارتباط با سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، و مهم‌تر از همه مدیریت آن، دولتی تلقی می‌شوند. شرکت دولتی تابع تصمیمات و مدیریت دولت است و برای تحقق اهداف دولت فعالیت می‌کند. شرکت دولتی می‌تواند از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم دولت ایجاد شود و منابع تأمین مالی نیز کاملاً دولتی باشند، همین‌طور ممکن است شرکت دولتی از طریق مشارکت دولت (و نهادهای آن) با بخش‌های غیردولتی ایجاد شود و یا، به طریقی دیگر، ممکن است دولت از نظر تأمین مالی سرمایه‌گذاری هیچ نقشی در شکل‌گیری شرکت نداشته باشد، اما از طریق ابزارهای حقوقی و قانونی شرکت را تحت پوشش خود درآورد. بدین ترتیب، همان‌گونه که به شیوه‌های مختلف امکان ایجاد شرکت دولتی وجود دارد، شرکت‌های دولتی نیز به‌رغم

یکسان بودن در نام، ماهیت و انجام فعالیت‌ها و تحقق اهداف کاملاً متفاوت و متنوع‌اند. براساس ماده ۴ قانون محاسبات عمومی کشور، «شرکت دولتی واحد سازمانی مشخصی است که با اجازه قانون به صورت شرکت ایجاد شود و یا به حکم قانون و یا دادگاه صالح ملی شود و یا مصادره شود و به عنوان شرکت دولتی شناخته شده باشد و بیش از ۵۰ درصد سرمایه آن متعلق به دولت باشد... شرکت‌هایی که از طریق مضاربه و مزارعه و امثال این‌ها به منظور به کار انداختن سپرده‌های اشخاص نزد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و شرکت‌های بیمه ایجاد شده یا می‌شوند از نظر این قانون شرکت دولتی شناخته نمی‌شوند.»

اهداف و مبانی نظری شرکت‌های دولتی

شرکت‌های دولتی با اهداف بسیار گوناگونی به وجود آمده‌اند، و فلسفه پیدایش آن‌ها در یک کشور بسیار متفاوت است. در یک کشور ممکن است دلیل عمده ایجاد یک شرکت دولتی کاهش مصرف ارز خارجی باشد، در حالی که دلیل عمده تأسیس شرکت دولتی دیگر در همان کشور توسعه اقتصادی منطقه‌های محروم و یا منظور اصلی ایجاد درآمد برای دولت باشد. به اختصار می‌توان برخی از اهداف شرکت‌های دولتی را به شرح زیر برشمرد:

ارائه خدمات به بخش‌ها یا زیربخش‌های خصوصی یا دولتی که در امر تولید اشتغال دارند؛

ارائه خدمات عمومی؛

تثبیت قیمت‌ها؛

کنترل انحصارات؛

توسعه منطقه‌ای؛

افزایش تولید و اشتغال؛

عدم تمرکز مالکیت بخش عمومی به منطقه یا گروهی خاص؛

پیوند گرایش‌های تولیدی و مراکز تصمیم‌گیری دولتی؛

ادغام برنامه‌ریزی واحدهای تولیدی با برنامه‌های توسعه ملی.

تنوع این اهداف موجب شده است که مشکلات و مسائل با ماهیت‌های کاملاً متفاوتی برای

شرکت‌های دولتی مطرح گردد، که خاص یک کشور نیست بلکه در تمامی کشورها مصداق پیدا می‌کند. به‌طور کلی اهداف دولت از تأسیس شرکت‌های دولتی در ایران به شرح زیر قابل طبقه‌بندی است:

۱. کمک به خزانه عمومی از طریق عملیات انحصاری مالی و بازرگانی نظیر عملیات بانک‌ها، انحصار دخانیات و غیره؛

۲. تأمین رفاه طبقات مختلف مردم بدون توجه به سود آنی و حتمی (فروش مواد انرژی‌زا در تمام نقاط به یک قیمت)؛

۳. انجام خدمات عمومی در جهت تحکیم زیربنای اقتصادی و تسهیل فرایند رشد و توسعه اقتصادی کشور (نظیر راه آهن، سدسازی، تولید و توزیع برق)؛

۴. انجام خرید و فروش و یا تولید کالا، به منظور تثبیت قیمت‌ها و تنظیم بازار به خصوص در مورد اقلام کالاهای اساسی مصرفی مردم جامعه (نظیر شرکت غله، قند و شکر، چای، گوشت)؛

۵. انجام فعالیت‌های زیربنایی که بخش خصوصی به دلیل ضعف مالی، و یا عدم اعتماد نسبت به بازگشت سرمایه در آن‌ها سرمایه‌گذاری نمی‌کند (نظیر شرکت ملی فولاد، بنگاه توسعه ماشین‌های کشاورزی).

طبقه‌بندی شرکت‌های دولتی در ایران

با توجه به اهداف برشمرده شده در خصوص شرکت‌های دولتی، می‌توان شرکت‌های دولتی موجود در ایران را در پنج گروه مشخص طبقه‌بندی کرد:

الف) شرکت‌هایی که جنبه اقتصادی، تولیدی و بازرگانی دارند و به تولید و خرید و فروش محصولات مختلف اشتغال دارند، نظیر شرکت ملی نفت ایران، شرکت سهامی دخانیات ایران و مانند آن‌ها.

ب) گروه شرکت‌هایی که هدف آن‌ها تثبیت قیمت و تنظیم بازار است که تعداد آن‌ها اندک است، مانند شرکت سهامی غله کشور و سازمان گوشت.

ج) شرکت‌هایی که هدف آن‌ها اعمال تصدّی دولت است و عمدتاً ارشاد و یا هدایت اقتصاد ملی از سوی آن‌ها صورت می‌پذیرد، نظیر سازمان صنایع دفاع، سازمان مسکن، بنگاه

توسعه ماشین‌های کشاورزی. در این زمینه، بخش خصوصی در شرایط خاص توانایی تصدی ندارد و یا انگیزه‌ای برای کسب سود نمی‌یابد.

(د) شرکت‌هایی که به امور مالی و اعتباری اشتغال دارند، مانند بانک مرکزی ایران (که هدفش تثبیت ارزش پول و به‌طور کلی اداره امور مالی کشور است)، بانک صنعت و معدن، بانک کشاورزی، که از نظر منطق مالی و بودجه این دسته شرکت‌ها باید سودده باشند.

(ه) شرکت‌هایی که به ارائه کالاها و خدمات عمومی نظیر آب و برق مشغول‌اند، که بار مالی آن‌ها در مرحله ایجاد و استقرار کوتاه‌مدت از نظر اقتصادی، مالی و بودجه‌ای قابل توجه است، اما در بلندمدت دلیلی برای تحمل ضرر آن‌ها نیست و شاید بتوان قسمت‌هایی از آن‌ها را به بخش خصوصی انتقال داد.

تاریخچه فعالیت شرکت‌های دولتی در ایران

فعالیت شرکت‌های دولتی در ایران بیش از نیم قرن سابقه دارد و، طبق مدارک موجود، اولین آن‌ها به نام بانک ایران در ۱۳۰۰ و بانک ملی در ۱۳۰۶ تأسیس شده‌اند. از ابتدای سال‌های ۱۳۰۰ به بعد شرکت‌های سهامی بیمه ایران، شرکت فرش ایران و شرکت سهامی پس انداز ملی ایران ایجاد و در همان زمان دولت به منظور کنترل تجارت و حمایت از صنایع داخلی ۲۵ شرکت را تأسیس کرد. طی دو دهه ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰ تعداد شرکت‌های دولتی و دامنه فعالیت آن‌ها در نظام اقتصادی کشور به سرعت افزایش یافت که از مهم‌ترین دلایل آن افزایش درآمدهای نفتی در نیمه اول دهه ۱۳۵۰ و پیروزی انقلاب اسلامی و حضور مستقیم‌تر دولت در فعالیت‌ها در سال‌های آخر دهه ۱۳۵۰ و اوایل دهه ۱۳۶۰ است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به لحاظ تغییر مالکیت بسیاری از شرکت‌هایی که تا قبل از آن در بخش‌های خصوصی و غیردولتی فعال بودند، به هشت بخش دولتی واگذار شدند. حجم فعالیت و عملیات شرکت‌های دولتی به شدت افزایش یافت، به گونه‌ای که در حال حاضر براساس برخی طبقه‌بندی‌ها بیش از ۲۰۰۰ شرکت دولتی و بخش عمومی در کشور فعالیت دارند که یا از محل سرمایه‌گذاری مستقیم و یا با واسطه وزارتخانه‌های دولتی و دیگر شرکت‌ها و مؤسسات دولتی ایجاد شده‌اند و یا به‌نحوی تحت پوشش سازمان‌ها و نهادهای بخش عمومی و دولتی قرار دارند، اما در حیطه اجرای قوانین و مقررات و به‌ویژه بودجه‌های سالانه تعداد اندکی از این شرکت‌ها چنین

وضعیتی دارند، به گونه‌ای که طبق بودجه، سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶ کل کشور تعداد شرکت‌های دولتی مندرج در قوانین بودجه تنها ۴۰۴ و ۴۰۹ شرکت بوده است.

جدول ۱: تعداد شرکت‌های دولتی در ایران در سنوات مختلف

سال	تعداد
۱۳۲۰	۲۱
۱۳۲۷	۲۸
۱۳۴۰	۵۸
۱۳۵۱	۱۰۰
۱۳۵۷	۱۶۱
۱۳۷۱	۲۲۲۱

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران، «گفتاری برآیند خصوصی‌سازی»، اداره مطالعات و بررسی‌ها، تیر ۱۳۷۴.

حضور شرکت‌های دولتی در اقتصاد کشور

با استناد به آمار و اطلاعات مربوط به شرکت‌های دولتی مندرج در قسمت هشتم قانون بودجه کل کشور در سال ۱۳۷۵، چگونگی حضور شرکت‌های دولتی در اقتصاد کشور به تفکیک نفع و ماهیت فعالیت این شرکت‌ها از یک سو و همچنین به تفکیک دستگاه‌های متنوع و نهادهای ذی‌ربطی که هر یک از شرکت‌های مزبور در آن‌ها به فعالیت مشغول‌اند، مورد توجه و بررسی قرار گرفته است که نتایج حاصل به شرح جدول‌هایی ارائه شده است.

فرایند تهیه و تنظیم و تلفیق بودجه شرکت‌های دولتی

براساس اصل ۵۲ قانون اساسی «بودجه سالانه کل کشور از طرف دولت تهیه و برای رسیدگی و تصویب به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌گردد». همچنین براساس ماده ۱ قانون محاسبات عمومی کشور مصوب ۱۳۶۶، بودجه کل کشور از سه قسمت عمده به شرح زیر تشکیل می‌شود:

۱. بودجه عمومی دولت؛

۲. بودجه شرکت‌های دولتی و بانک‌ها شامل پیش‌بینی درآمدها و سایر منابع تأمین اعتبار؛

۳. بودجه مؤسساتی که تحت عنوانی غیر از عناوین فوق در بودجه کل کشور منظور می‌شود.

جدول ۲: تعداد شرکت‌های دولتی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و فعالیت، ۱۳۷۵

ردیف	فعالیت	تعداد
۱	صنعت	۱۳۹
۲	معدن	۲۵
۳	راه و ترابری	۲۰۰
۴	پست و مخابرات	۶
۵	آمایش و هماهنگی برنامه‌های منطقه‌ای	۱
۶	عمران شهری و مسکن	۲۸
۷	انرژی (بخش برق)	۲۰
۸	امور عمومی	۲
۹	بهداشت، درمان و تأمین اجتماعی	۴
۱۰	فرهنگ و هنر	۱۲
۱۱	منابع آب	۱۷
۱۲	تربیت بدنی و ورزش	۱
۱۳	آموزش عمومی	۱
۱۴	کشاورزی و عمران روستایی	۲۴
۱۵	انرژی (نفت و گاز)	۲۵
۱۶	بازرگانی	۷۵
۱۷	دفاعی	۴
	جمع کل	۴۰۴

مأخذ: قسمت هشتم قانون بودجه سال ۱۳۷۵.

جدول ۳: تعداد شرکت‌های دولتی به تفکیک نهادهای ذی‌ربط و دستگاه‌های متبوع

ردیف	دستگاه متبوع	تعداد
۱	وزارت صنایع	۱۳۰
۲	وزارت نفت	۳۶
۳	وزارت دادگستری	۱
۴	وزارت آموزش و پرورش	۱
۵	وزارت مسکن و شهرسازی	۲۲
۶	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	۴
۷	وزارت کشور	۱
۸	وزارت نیرو	۴۰
۹	وزارت راه و ترابری	۱۷
۱۰	وزارت بازرگانی	۴۳
۱۱	وزارت امور اقتصادی و دارایی	۲۱
۱۲	وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح	۱۰
۱۳	وزارت کشاورزی	۱۸
۱۴	وزارت پست و تلگراف و تلفن	۶
۱۵	وزارت جهاد سازندگی	۱۲
۱۶	وزارت معادن و فلزات	۲۵
۱۷	وزارت فرهنگ و آموزش عالی	۱
۱۸	سازمان صدا و سیما	۴
۱۹	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	۳
۲۰	سازمان تربیت بدنی	۱
۲۱	سازمان انرژی اتمی ایران	۴
۲۲	سازمان برنامه و بودجه	۱
	جمع کل	۴۰۴

به این ترتیب، طبق ماده ۱ قانون محاسبات عمومی، بودجه شرکت‌های دولتی و بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت به عنوان بخشی از بودجه کل کشور باید توسط دولت تهیه و برای رسیدگی و تصویب به مجلس شورای اسلامی تسلیم شود.

پس از تصویب نهایی بودجه شرکت‌های دولتی، اقلام درآمد، هزینه، سود، حساب‌های تقسیم سود و منابع و مصارف سرمایه‌ای شرکت شامل منابع سرمایه‌گذاری (درآمد عمومی، وام از سیستم بانکی یا وام‌های خارجی، استفاده از منابع داخلی شرکت) و مصارف آن (سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی و درآمد عمومی، بازپرداخت وام سیستم بانکی و بازپرداخت وام‌های خارجی، افزایش دارایی‌های جاری شرکت) در چارچوب جدول‌های بودجه مشخص و در بودجه کل کشور تلفیق می‌شود.

فرایند تأثیر متغیرهای بودجه شرکت‌های دولتی بر متغیرهای کلان اقتصادی

در این بخش از مقاله، تحلیل و ارزیابی بودجه شرکت‌های دولتی در دو مقوله مورد توجه قرار گرفته است. ابتدا ضمن معرفی و شناخت متغیرها، روابط علت و معلولی میان متغیرهای مختلف بودجه شرکت‌های دولتی و متغیرهای کلان اقتصادی در قالب کارکرد و تأثیر نظام بودجه شرکت‌های دولتی بر ساختار اقتصاد کشور تبیین شده و سپس ضمن مطالعه و بررسی اجمالی روابط توریک و مورد انتظار از تأثیرپذیری هر یک از متغیرهای کلان اقتصادی از متغیرهای گوناگون (از جمله متغیرهای بودجه) معادلات رفتاری مورد نظر برای تبیین تأثیرات مذکور و نتایج حاصل از تخمین هر یک از آن‌ها ارائه شده است.

تعریف و تبیین متغیرهای مربوط به بودجه شرکت‌های دولتی بودجه یا مجموع دریافت‌ها و پرداخت‌های شرکت‌های دولتی متشکل از مجموعه متغیرهایی است که در ارتباط با دیگر بخش‌های اقتصاد کشور قرار دارد و به نحوی بودجه شرکت‌ها را با بخش‌های مزبور و در نتیجه اقتصاد کشور مربوط می‌سازد. به این ترتیب، لازم است برای شناسایی تأثیرات بودجه شرکت‌های دولتی در اقتصاد کشور، سازماندهی و نحوه تشکیل اقلام و سرفصل‌های بودجه شرکت‌های دولتی بررسی شود و سپس با توجه به ماهیت و تأثیر

متغیرها، فرایند ارتباط آن‌ها با متغیرهای اقتصادی کشور مورد ارزیابی قرار گیرد. بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت عبارت از دو گروه متغیر اصلی است که در قسمت دریافت‌ها (۷ متغیر) و پرداخت‌های (۸ متغیر) بودجه سازماندهی شده‌اند. صورت کلی بودجه شرکت‌ها به شکل روابط زیر است:

$$B = R + CC + CI + df + ff + CA + OR \quad (\text{قسمت دریافت‌ها})$$

$$B = C + ET + SP + Pod + Pof + OP + COI + ICA \quad (\text{قسمت پرداخت‌ها})$$

B = مجموع دریافت‌ها (پرداخت‌های) بودجه شرکت‌های دولتی

C = هزینه‌های جاری ET = مالیات شرکت‌های دولتی

SP = سود سهام شرکت‌های دولتی Pod = بازپرداخت وام‌های داخلی

Pof = بازپرداخت وام‌های خارجی

OP = سایر حساب‌های تقسیم سود به استثنای اندوخته‌ها

COI = هزینه‌های سرمایه‌ای ICA = افزایش دارایی‌های جاری

Sd = ذخیره استهلاک (منظور شده در هزینه‌های جاری)

R = درآمدهای عملیاتی CC = از محل اعتبارات جاری

CI = از محل اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت

df = وام‌های داخلی ff = وام‌های خارجی

CA = استفاده از دارایی‌های جاری OR = سایر دریافتی‌ها

تأثیر پذیری متغیرهای کلان از متغیرهای قسمت دریافت‌های

بودجه شرکت‌های دولتی

متغیرهای قسمت دریافت‌های بودجه ضمن این‌که با دیگر متغیرهای این قسمت و قسمت

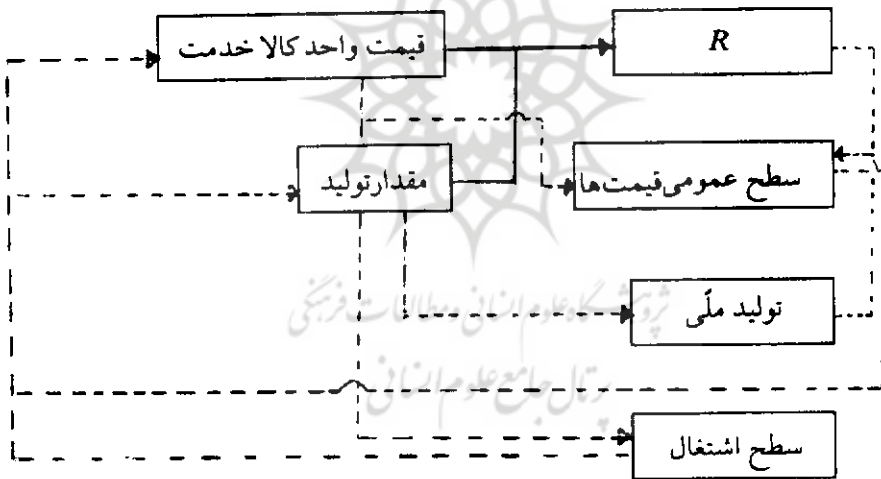
پرداخت‌ها مرتبط هستند، از مجموع دو یا چند متغیر دیگر نیز تشکیل می‌شوند. تعریف

هریک از این متغیرها به شرح زیر است:

درآمدهای عملیاتی (R): وجوهی که از محل فروش و عرضه کالاها و خدمات تولیدی

شرکت کسب می‌شود، در این فصل قرار می‌گیرد. با توجه به موضوع فعالیت و نوع هدف شرکت‌های دولتی، از طریق ارائه کالاها و خدمات و جوه مزبور به طور کامل (در محدوده قوانین و مقررات) در اختیار شرکت‌ها است. درآمدهای عملیاتی متأثر از مقدار تولید کالا (خدمت) و بهای آن است که هر یک می‌توانند مؤثر و یا تحت تأثیر دیگر متغیرهای اقتصادی کشور باشند. نمودار شماره ۱ روابط میان متغیرهای کلان اقتصادی و درآمدهای عملیاتی را نشان می‌دهد.

نمودار ۱: نحوه ارتباط میان درآمدهای عملیاتی شرکت‌های دولتی و متغیرهای کلان اقتصاد کشور

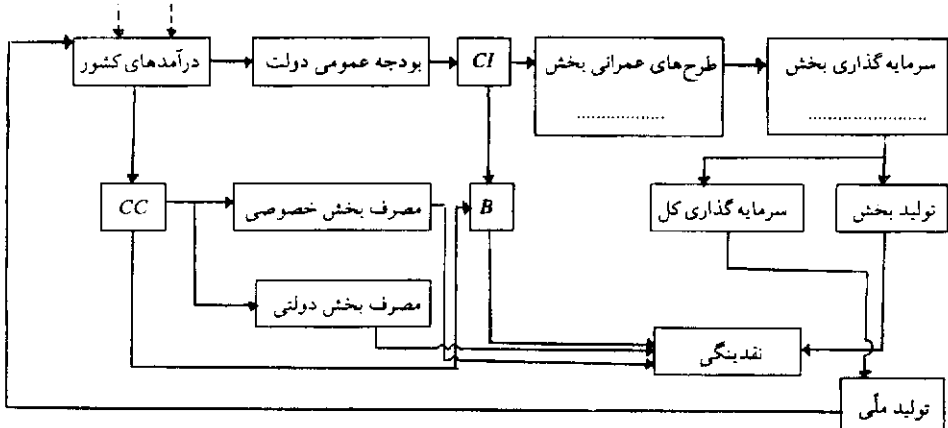

پرداخت‌های دولت از محل اعتبارات جاری (CC): هر ساله در اجرای وظایف دولت (اقتصادی و یا غیر اقتصادی) و تحقق اهداف آن، و با توجه به میزان درآمدهای کشور، وجوهی در قالب بودجه عمومی دولت و برای انجام هزینه‌های جاری به شرکت‌های دولتی پرداخت می‌شود. به عبارت دیگر، چون بر اثر اجرای برخی سیاست‌های دولت تعدادی از شرکت‌ها با زیاندهی در عملکرد مواجه می‌شوند، دولت به منظور حفظ و تثبیت عمده قیمت کالاها و خدمات تولیدی شرکت، زیان شرکت‌ها را جبران می‌کند و یا برای پرداخت کمک

هزینه (یارانه) برای موارد و کالاهایی خاص، اعتباراتی را تخصیص می‌دهد. به‌عنوان مثال، برخی از شرکت‌ها (نظیر سازمان‌های آب و برق منطقه‌ای) برای جبران زیان عملیاتی خود وجوهی از دولت دریافت می‌دارند و برخی دیگر از شرکت‌ها (نظیر شرکت‌های غله و قند و شکر)، در اجرای وظایف خود و تأمین کالاهای اساسی مردم وجوهی را تحت عنوان یارانه در بودجه جاری از منابع دولت دریافت می‌کنند. این‌گونه ارقام در سرفصل "از محل اعتبارات جاری" در قسمت دریافت‌های بودجه قرار می‌گیرد.

پرداخت‌های دولت از محل اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت (CI): علاوه بر تأمین هزینه‌های جاری، برای انجام سرمایه‌گذاری‌های ثابت و اجرای طرح‌های عمرانی، دولت در قالب برنامه‌های میان‌مدت اقتصادی، اجتماعی، وجوهی را از محل درآمدهای عمومی اختصاص می‌دهد. ابزار اصلی دولت برای اجرای طرح‌های عمرانی، شرکت‌های دولتی است که براساس نوع وظیفه و سازماندهی در بخش‌های مختلف اقتصادی، سرمایه‌گذاری‌های بخش مربوط را به‌انجام می‌رسانند. متغیر پرداخت‌های دولت از "محل اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت" (CI) و در مجموع بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت، عبارت از مجموع وجوهی است که برای انجام سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی در اختیار شرکت‌های دولتی قرار می‌گیرد. نمودار شماره ۲ روابط مذکور را تبیین می‌کند.

نمودار ۲: تأثیر سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی بر متغیرهای مختلف اقتصاد کشور

وام‌های داخلی (df): بخشی از منابع مورد نیاز شرکت‌های دولتی از طریق اعتبارات سیستم بانکی و دیگر صندوق‌های اعتباری تأمین می‌شود. هر ساله در قانون بودجه (تبصره‌ها و جداول) میزان تسهیلات بانکی قابل اعطا به شرکت‌های دولتی تعیین و در صورت منابع و مصارف سرمایه‌ای شرکت درج می‌شود. برخی از شرکت‌ها نیز برای تأمین سرمایه در گردش از منابع سیستم بانکی استفاده می‌کنند که (به دلیل نبود سرفصل مناسب در صورت گردش ارقام حساب‌های جاری شرکت‌ها) در مجموع منابع و مصارف سرمایه‌ای شرکت درج می‌شود. برخی از منابع وام‌های داخلی قابل اعطا به شرکت‌های دولتی از سایر منابع اعتباری (نظیر صندوق‌های بیمه و یا بازنشستگی) تأمین می‌شود که در صورت کلی بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت در سرفصل وام‌های داخلی قرار داده می‌شود. بدین ترتیب، برای متغیر وام‌های داخلی شرکت‌های دولتی رابطه زیر وجود دارد. (نمودار شماره ۳ روابط مذکور را نشان داده است).

$$df = df_1 + df_2 \quad (۳)$$

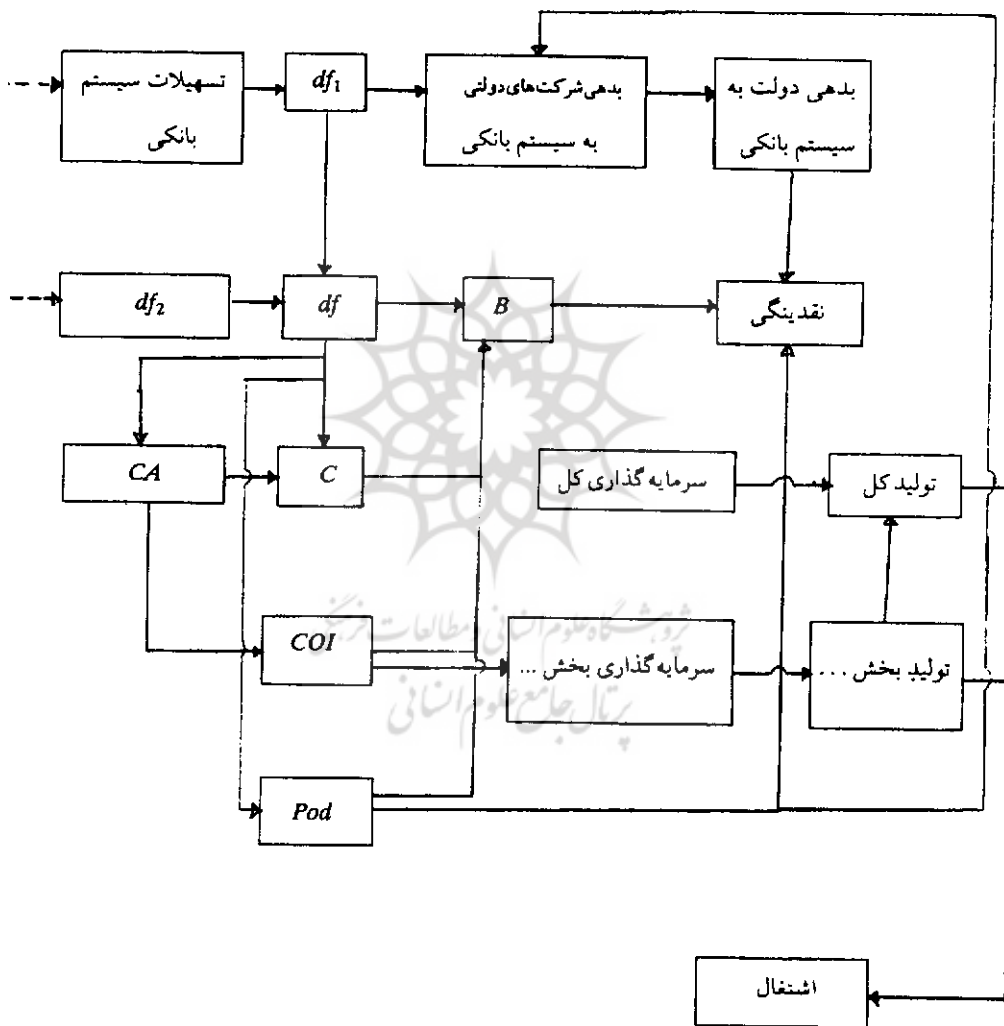
df_1 = دریافت وام از سیستم بانکی داخلی

df_2 = دریافت وام از سایر منابع داخلی

وام‌های خارجی (ff): حسب مورد و عمدتاً برای انجام سرمایه‌گذاری‌ها و اجرای پروژه‌های مختلف زیربنایی و عمرانی در قالب قراردادهای منعقد شده با دیگر کشورها و یا دریافت از منابع مختلف اعتباری بین‌المللی، وجوهی در اختیار شرکت‌های دولتی قرار می‌گیرد که در سرفصل وام‌های خارجی قرار داده می‌شود.

استفاده از دارایی‌های جاری (CA): دارایی‌های جاری عبارت است از مجموع ارقام مربوط به موجودی نقدی و بانک، حساب‌های دریافتی بدهکاران جاری، اسناد دریافتی، موجودی مواد و کالا، سفارش‌ها، سپرده‌ها و پیش‌پرداخت‌ها... که تأمین‌کننده سرمایه در گردش شرکت است. سرفصل دارایی جاری تعیین‌کننده توانایی مالی شرکت در انجام هزینه‌ها و پرداخت‌های جاری شرکت است. دارایی جاری که مرتبط با سودآوری شرکت در انجام فعالیت‌های اقتصادی است، یکی از منابع تأمین هزینه‌های سرمایه‌گذاری شرکت نیز است.

نمودار ۳: ارتباط میان تسهیلات بانکی اعطایی به شرکت‌های دولتی و سایر منابع تأمین اعتبار بر متغیرهای کلان اقتصاد کشور

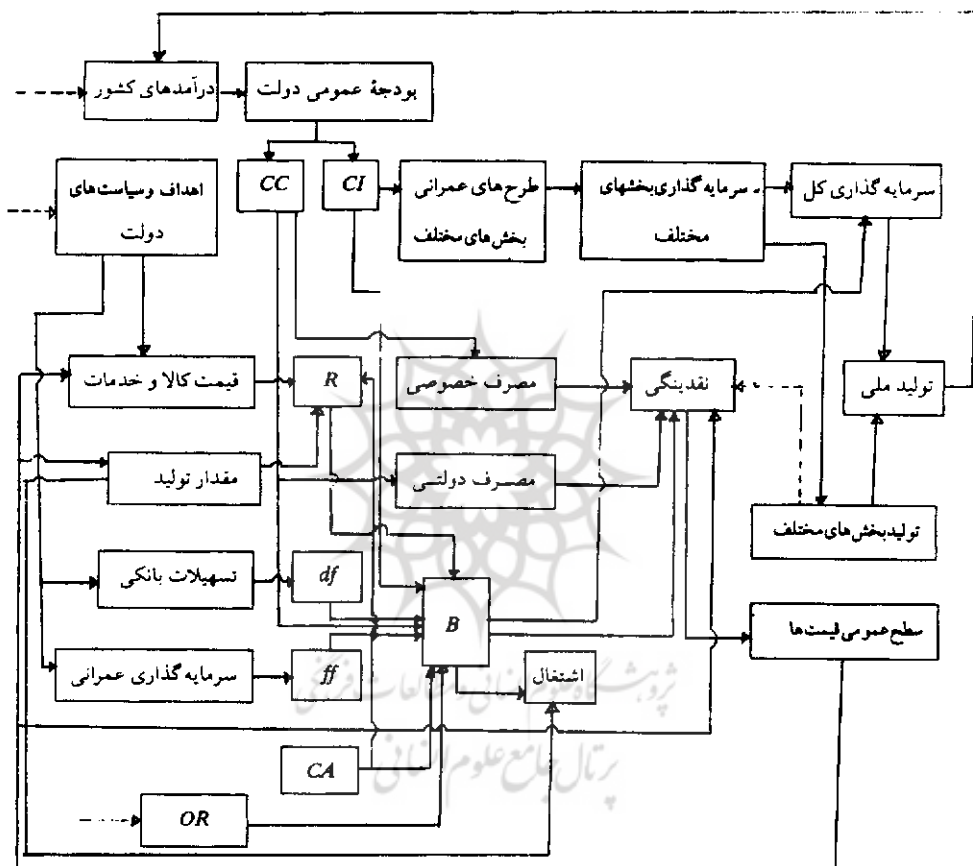
سایر دریافتی‌ها (OR): برخی از شرکت‌های دولتی به‌عنوان پیش‌دریافت از مشتریان مبالغی را دریافت می‌کنند که در مجموع منابع (دریافت‌های) آن‌ها محاسبه می‌شود. در صورت وسعت عملیات و تأثیر شرکت در اقتصاد جامعه، تغییرات این منبع تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر نقدینگی و سطح عمومی قیمت‌ها و متغیرهای اصلی اقتصاد کشور خواهد داشت (نظیر شرکت مخابرات و واگذاری تلفن همراه آن در سال ۱۳۷۴). به‌این ترتیب، فرایند کلی ارتباط متغیرهای قسمت دریافت‌های بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به‌دولت بر متغیرهای اصلی اقتصاد کشور مطابق نمودار شماره ۴ است.

تأثیرپذیری متغیرهای کلان اقتصاد از متغیرهای قسمت پرداخت‌های بودجه شرکت‌های دولتی

شرکت‌های دولتی از محل درآمدهای ایجاد شده، هزینه‌های جاری خود را تأمین می‌کنند و مازاد درآمدهای حاصل را پس از پرداخت مالیات و سود سهام دولت از طریق حساب‌های اندوخته به‌انجام سرمایه‌گذاری‌ها یا افزایش دارایی‌های جاری اختصاص می‌دهند. به‌این ترتیب، پرداخت‌های بودجه شرکت‌های دولتی متأثر است از سرفصل‌های مربوط به ارقام دریافت‌های بودجه که هر یک از آن‌ها به‌نحوی با دیگر متغیرهای اقتصادی در ارتباط هستند. تعریف هر یک از متغیرهای قسمت پرداخت‌های بودجه شرکت‌های دولتی به شرح زیر است:

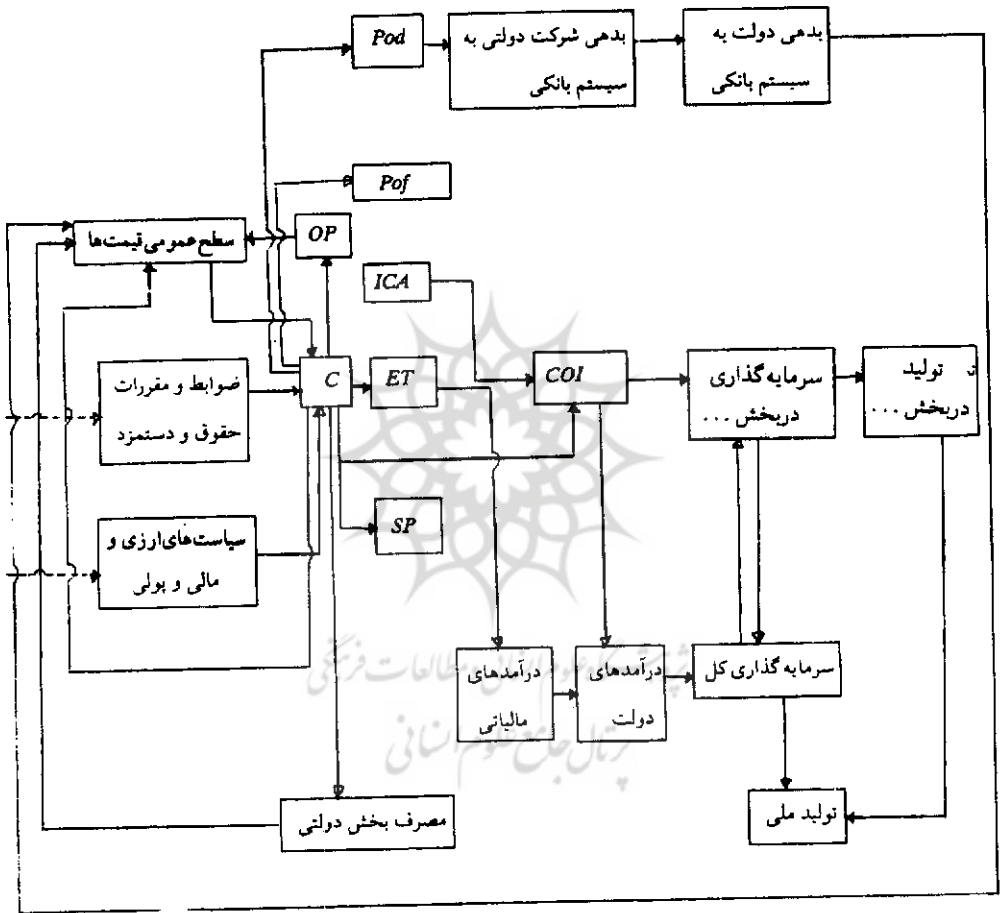
هزینه‌های جاری (C): هزینه‌های جاری عبارت از مجموع هزینه‌های تولید کالاها و خدمات (مواد اولیه، دستمزد نیروی کار و هزینه‌های سربار)، هزینه‌های توزیع و فروش و هزینه‌های اداری است. قیمت تمام‌شده کالاهای فروش‌رفته و یا خدمات ارائه‌شده بخشی از هزینه‌های جاری شرکت‌ها است که کاملاً در ارتباط با میزان کارکرد فرایند تولید، بهای تمام‌شده مواد اولیه و سطوح دستمزد و هزینه‌های نیروی کار و دیگر هزینه‌های مرتبط با تولید کالا و یا ارائه خدمت قرار دارد. به‌این ترتیب، هزینه‌های جاری نیز از بسیاری متغیرهای برون‌زا تأثیر می‌پذیرد و میزان سودآوری و توان شرکت در انجام فعالیت‌های سرمایه‌گذاری مرتبط با آن است. نمودار شماره ۵ تأثیرپذیری متغیرهای کلان اقتصادی را از هزینه‌های جاری شرکت‌های دولتی نشان می‌دهد.

نمودار ۴: فرایند تأثیرپذیری متغیرهای اقتصاد کشور از قسمت دریافت‌های بودجه شرکت‌های دولتی

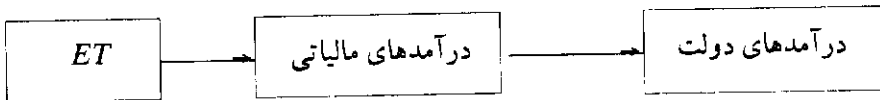

مالیات شرکت‌های دولتی (ET): در اجرای مفاد قانونی، شرکت‌های دولتی به‌عنوان بخشی از اشخاص حقوقی فعال در اقتصاد کشور، متناسب با مقادیر سود، عملکرد و جوهی را به دولت (به‌عنوان مقام مالیاتی) پرداخت می‌کنند. مالیات عملکرد شرکت‌های دولتی به‌عنوان بخشی از درآمدهای مالیاتی در قوانین بودجه کل کشور محاسبه می‌شود. اهمیت این سرفصل به‌گونه‌ای است که هر ساله قانون‌گذار مفاد قانونی لازم را برای تضمین تحقق درآمدهای

نمودار ۵: ارتباط میان هزینه‌های جاری شرکت‌های دولتی و متغیرهای اقتصادی

پیش‌بینی شده مالیاتی به تصویب می‌رساند. به عبارت دیگر، ارتباط مذکور را می‌توان به شکل زیر تبیین نمود:

سود سهام شرکت‌های دولتی (SP): سهامدار اصلی شرکت‌های دولتی به‌طور مستقیم یا با واسطه دولت و نهادهای آن است. سود سهام شرکت‌هایی که به‌طور مستقیم و بدون واسطه تحت پوشش وزارتخانه‌ها (یا دیگر سازمان‌ها) قرار دارند، به‌طور مستقیم به‌خزانه واریز می‌شود. شرکت‌هایی که سرمایه‌گذار آن‌ها دیگر شرکت‌های دولتی هستند، طبق قانون، بازده حاصل از سرمایه‌گذاری و فعالیت آن‌ها متعلق به شرکت دولتی سرمایه‌گذار است و به‌خزانه کشور پرداخت نمی‌شود. بدین ترتیب و با توجه به‌اثر اندک سود سهام شرکت‌های گروه دوم بر متغیرهای بودجه و درآمدهای دولت، در تحلیل‌ها و بررسی روابط صرفاً سود سهام شرکت‌های گروه اول مورد نظر است.

بازپرداخت وام‌های داخلی (Pod): اقساط مربوط به پرداخت وام‌های دریافت شده توسط شرکت در مصارف (پرداخت‌های) بودجه شرکت‌ها درج می‌شود. با توجه به‌این‌که وام پرداخت شده به شرکت از اعتبارات سیستم بانکی و یا سایر منابع صورت می‌گیرد، بازپرداخت وام‌ها نیز به سیستم بانکی و یا سایر منابع انجام می‌شود. از سوی دیگر، تفاوت بین ارقام وام دریافت شده توسط شرکت و بازپرداخت صورت گرفته، خالص وام اختصاص یافته به شرکت‌ها است. روابط زیر ارتباط میان سرفصل‌ها و اقلام وام و بازپرداخت آن‌ها را نشان می‌دهد:

$$Pod = Pod_1 + Pod_2 \quad (۴)$$

Pod_1 = بازپرداخت وام به سیستم بانکی داخلی

Pod_2 = بازپرداخت وام به سایر منابع

$$Nf = df - Pod$$

Nf = خالص وام شرکت‌های دولتی

بدین ترتیب، می‌توان تأثیرپذیری متغیرهای کلان از جمله نقدینگی و تورم را از

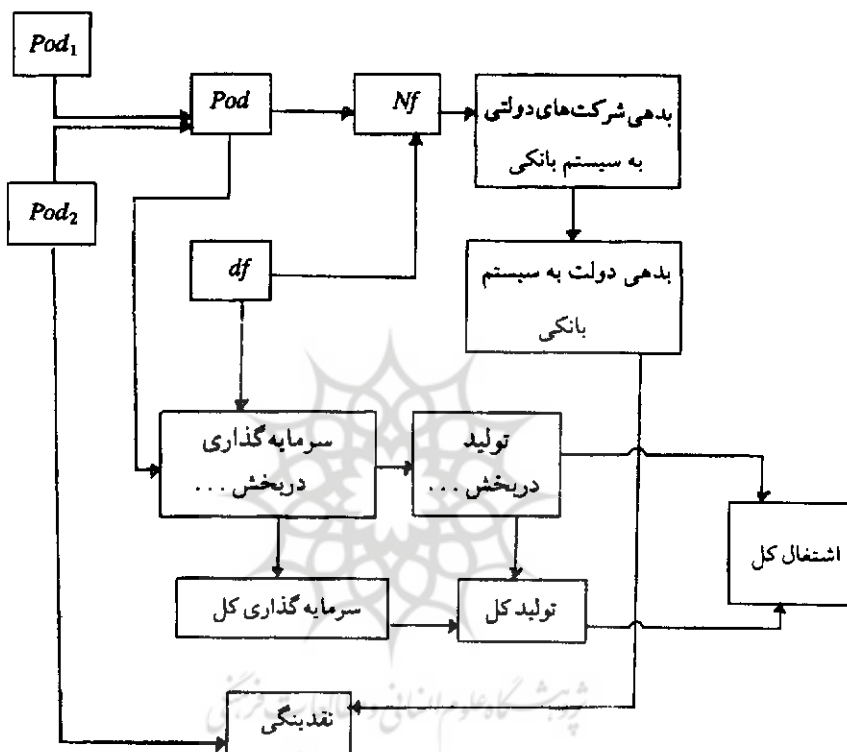
خالص وام شرکت‌های دولتی از یک سو و همبستگی میان خالص وام شرکت‌ها را با میزان سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی از سوی دیگر مورد آزمون قرار داد.

ذخیره استهلاک شرکت‌های دولتی (*Std*): ذخیره استهلاک درصدی از هزینه‌های سرمایه‌ای است که در هر دوره مالی در حساب مخصوصی تحت عنوان ذخیره استهلاک منظور می‌شود، و در واقع مقدار سرمایه‌گذاری جدیدی است که کل موجودی سرمایه را از اول تا پایان دوره حسابداری بدون تغییر باقی‌گذارد. ادعا می‌شود که استهلاک مندرج در بودجه شرکت‌های دولتی واقعی نیست و در واقع ارتباطی میان سرمایه‌گذاری شرکت‌ها و میزان استهلاک منظور شده در این خصوص وجود ندارد. به همین منظور می‌توان آن را مورد بررسی قرار داد، به این ترتیب که می‌توان نسبت هزینه استهلاک به کل هزینه‌های جاری طی یک دوره زمانی را محاسبه کرد و بر آن اساس وجود همبستگی یا عدم همبستگی میان سرمایه‌گذاری‌های به عمل آمده از محل منابع داخلی شرکت‌های دولتی (البته با وقفه زمانی) و میزان استهلاک هر دوره را آزمون کرد. در این صورت، نحوه تأثیرگذاری سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی بر سرمایه‌گذاری دولت و سپس بر روند سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال کل کشور تبیین خواهد گشت.

باز پرداخت وام‌های خارجی (*Pof*): چون حسب مورد شرکت‌های دولتی از منابع مالی خارجی اعتبار دریافت می‌دارند، بازپرداخت اعتبارات مزبور نیز در قسمت پرداخت‌های (مصارف) بودجه شرکت‌ها درج می‌شود.

سایر حساب‌های تقسیم سود به استثنای اندوخته‌ها (*OP*): سود حاصل از فعالیت‌های شرکت برای پرداخت مالیات و سود سهام اختصاص یافته و بقیه آن از طریق سرفصل اندوخته‌ها برای مصارف سرمایه‌گذاری شرکت اختصاص می‌یابد، در صورتی که پس از تأمین اندوخته‌ها و جوهی از سود برای موارد دیگر اختصاص یابد، در سرفصل سایر حساب‌های تقسیم سود درج می‌شود. تفاوت اصلی سرفصل سایر حساب‌های تقسیم سود با دیگر سرفصل‌ها، خروج وجوه مربوط به سایر حساب‌های تقسیم سود از منابع تحت اختیار شرکت است.

نمودار ۶: ارتباط میان بازپرداخت وام‌های داخلی و خالص وام شرکت‌های دولتی بر متغیرهای کلان اقتصاد کشور

هزینه‌های سرمایه‌ای (COI): منابع تأمین مالی سرمایه‌گذاری‌ها، درآمد عمومی و منابع داخلی شرکت‌ها است و از همین مرحله نیز تفاوت ماهوی و مالی بین سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های دولتی پدید می‌آید. سرمایه‌گذاری‌های انجام شده از محل بودجه عمومی دولت به سفارش دولت و به منظور تحقق اهداف آن است (و شرکت دولتی صرفاً یک ابزار اجرایی است) و سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی در اختیار شرکت‌ها است و در نتیجه تصمیم‌گیری توسط آن‌ها و به منظور تقویت ساختار یا تحقق اهداف شرکت صورت می‌گیرد. به این ترتیب، سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی موجب تقویت امکانات تولید در شرکت و در بخش مورد نظر است و سرمایه‌گذاری از محل درآمد عمومی به منظور تحقق اهداف بخشی و کلان

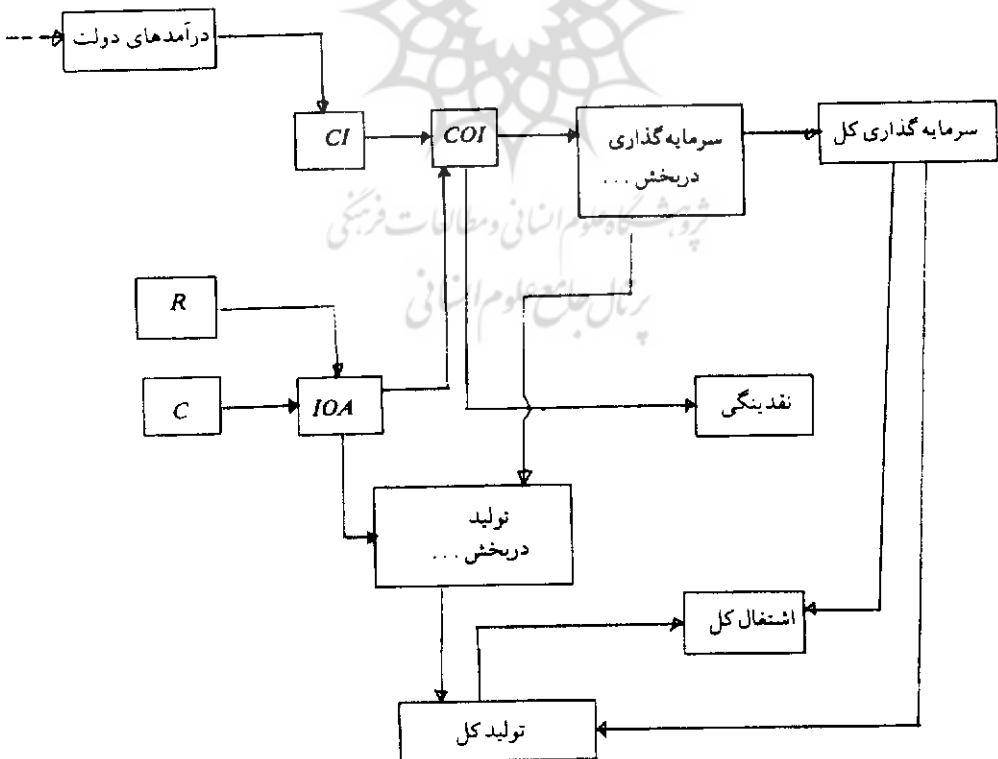
دولت است. رابطه زیر نحوه تشکیل سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی را نشان می‌دهد. (نمودار شماره ۷ روابط مذکور را نشان می‌دهد.)

$$COI = CI + IOA \quad (۵)$$

IOA = سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی

افزایش دارایی‌های جاری (ICA): در صورتی که سود حاصل از فعالیت‌های شرکت پس از تقسیم در سرفصل‌های معین و انتقال به حساب‌های سرمایه‌ای شرکت برای سرمایه‌گذاری

نمودار ۷: ارتباط میان هزینه‌های سرمایه‌ای شرکت‌های دولتی و متغیرهای کلان اقتصاد کشور

خاصی به کار گرفته نشود، موجب افزایش دارایی‌های جاری (سرمایه در گردش) شرکت می‌شود. افزایش دارایی‌های جاری شرکت به معنای افزایش توان مالی آن در انجام سرمایه‌گذاری‌ها و انجام هزینه‌های جاری است.

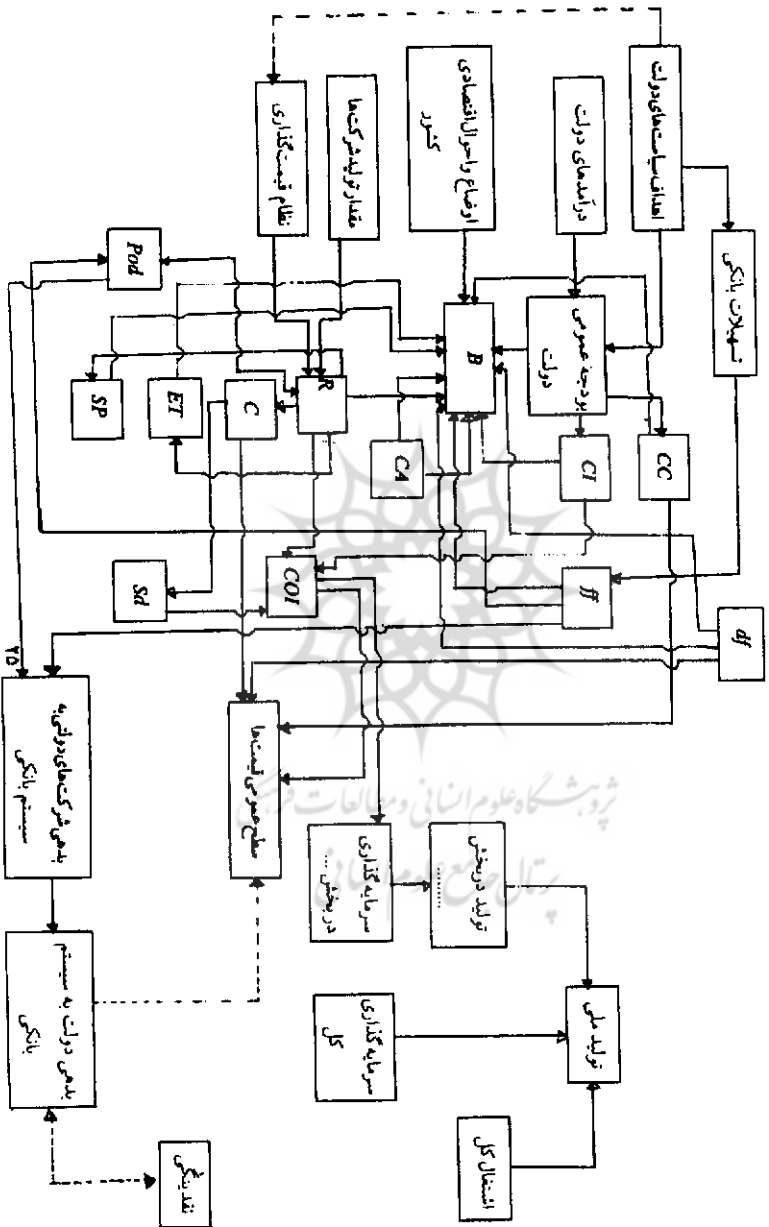
با توجه به آنچه خاطر نشان شد، بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت (که مجموعه‌ای متشکل از سرفصل‌های مختلف است که هر یک مؤثر یا متأثر از اهداف، سیاست‌ها و متغیرهای دیگر اقتصادی در کشور است)، به دلیل ارتباط با متغیرهای اصلی اقتصاد کشور، تأثیرات تعیین‌کننده‌ای نیز بر آن‌ها خواهد داشت. لذا به منظور شناخت فرایند و نحوه ارتباط اقتصاد کشور با بودجه شرکت‌های دولتی و تأثیرات بودجه این شرکت‌ها بر متغیرهای مختلف اقتصادی می‌توان نمودار شماره ۸ را مورد ملاحظه قرار داد که از طریق آن معادلات همبستگی بین متغیرها قابل طراحی و شناخت خواهد بود. این نمودار روابط علت و معلولی میان متغیرهای کلان اقتصادی و بودجه شرکت‌های دولتی را تبیین می‌نماید.

تصویری اجمالی از عملکرد شرکت‌های دولتی و ارتباط آن با متغیرهای اقتصادی

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد عملکرد مالی عملیاتی شرکت‌های دولتی تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد کشور و متغیرهای مختلف آن دارد. همچنان که توجهات روابط علت و معلولی میان متغیرهای مختلف بودجه شرکت‌های دولتی و متغیرهای کلان اقتصادی نشان می‌دهد، تأثیر حجم فعالیت شرکت‌های دولتی بر سطح نقدینگی، سرمایه‌گذاری، سطح عمومی قیمت‌ها، اشتغال، درآمد ملی (تولید ملی) حائز اهمیت است.

در حال حاضر بدهی شرکت‌های دولتی به سیستم بانکی عمده‌ترین سهم از بدهی دولت به سیستم بانکی را به خود اختصاص داده است. لذا هرگونه اقدام و اتخاذ سیاستی که موجب تغییر (افزایش یا کاهش) سهم مزبور شود، در اقتصاد کشور تعیین‌کننده است. به همین صورت، هدایت، برنامه‌ریزی و کنترل شرکت‌های دولتی از طریق دیگر سرفصل‌ها و متغیرهای عملکرد شرکت‌های مزبور می‌تواند برای برنامه‌ریزی در شرکت‌های دولتی مؤثر واقع شود. به منظور توجیه هرچه بیشتر اثرگذاری بودجه شرکت‌های دولتی بر متغیرهای کلان اقتصادی با

شماره ۸: فرایند ارتباط مستقیم‌های بورجه‌های شرکت‌های دولتی با مستقیم‌های کلان اقتصادی

جدول ۴: عملکرد شرکت‌های دولتی در اقتصاد کشور از طریق ارزیابی متغیرهای اقتصادی

(میلیارد ریال)

۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۶	۱۳۶۵	۱۳۶۴	۱۳۶۳	اعتبارات عمرانی (مصوب بودجه)
۱۸۸۶۲۲/۰	۱۳۷۲۲۲/۶	۹۶۰۵۹/۵	۷۵۲۲۹/۷	۵۲۳۵۲/۴	۲۸۹۱۲/۱	۲۰۰۹۷/۲	۱۳۱۵۶/۳	۹۷۴۱۷/۷	۹۰۰۸۳/۳	۷۴۲۶/۰	۷۳۶۵/۳	۶۹۱۷/۲	۶۵۵۰/۸	بودجه کل کشور *
۸۱۲۶۶/۴	۶۱۱۱۳/۸	۶۶۴۱۰/۰	۳۳۵۳/۳	۲۵۲۵/۸	۱۳۳۵/۰	۹۷۷۸/۵	۶۱۹۲/۰	۳۳۴۲/۸	۳۳۴۲/۸	۳۹۰/۸	۴۱۵/۸	۴۱۳۴/۸	۴۰۸۷/۸	بودجه عمومی دولت *
۱۱۸۶۴۵/۸	۸۹۰۷۸/۶	۶۲۵۲۱/۶	۴۴۵۳۲/۴	۳۵۲۵/۶	۱۷۹۷۲/۰	۱۲۰۶۳/۷	۷۸۶۱/۰	۵۲۵۸/۰	۵۰۸۳/۶	۳۹۱۳/۷	۲۰۸۲/۲	۳۶۱۳/۸	۳۵۵۵/۱	بودجه شرکت‌های دولتی بانک‌ها *
۳۳۷۲۲/۸	۲۳۳۱۹/۹	۱۶۹۷۸/۴	۱۳۱۵۰/۶	۱۱۴۶۹/۴	۳۳۲۱/۱	۲۸۰۹/۶	۱۹۸۷/۸	۱۱۷۶/۵	۱۰۶۱/۷	۷۱۱/۳	۹۲۷/۵	۶۹۷/۱	۶۹۲/۴	مؤسسات انفاعلی وابسته به دولت
۹۷۶۲/۹	۹۵۱۷/۱	۷۰۳۹/۶	۳۷۱۷/۷	۲۸۲۲/۴	۸۶۰/۰	۵۲۱/۵	۳۸۰/۰	۱۴۱/۵	۱۳۱/۵	۱۲۷/۹	۴۹۷/۳	۳۶۲/۶	۵۱۷/۰	سرمایه گذاری شرکت‌های دولتی
ن.م.	ن.م.	ن.م.	۹۰۷۱/۳	۷۲۳۲/۱	۴۹۳۸/۸	۲۵۲۷/۰	۱۷۶۶/۳	۹۳۱/۵	۸۱۴/۴	۷۲۹/۲	۷۲۶/۶	۷۶۵/۲	۸۷۸/۰	سرمایه گذاری دولت از طریق شرکت‌ها
۲۸۰۳۸۶/۴	۳۳۵۷۵/۲	۱۸۰۸۰۰/۱	۱۲۹۲۵۰/۸	۹۳۷۰۸/۷	۶۴۴۰۰/۸	۳۸۶۷/۶	۳۵۷۵۰/۰	۲۷۰۲۸/۸	۳۳۰۳۸/۲	۲۰۶۰۵/۴	۱۷۵۱۲/۶	۱۵۹۲۸/۲	۱۴۶۰۰/۷	اعتبارات عمرانی (بوداختی)
۳۸۰۰۲/۰	۲۲۷۶۶/۴	۳۸۶۶۱/۶	۳۱۱۱۶/۸	۲۲۷۵/۶	۱۵۷۲۸/۸	۱۵۰۵/۹	۱۳۰۵۲/۰	۱۳۵۲۷/۶	۱۳۲۲۲/۱	۱۰۱۵۵/۶	۸۶۹/۰	۶۹۱۹/۳	۶۲۵۵/۰	تولید ناخالص داخلی (جاری)
۳۳۵۰۱/۶	۳۳۱۷۸/۶	۱۶۴۰۶/۴	۹۷۲۲/۱	۷۲۷۵/۹	۴۱۸۹/۸	۲۶۱۱/۰	۲۰۴۳/۲	۱۱۵۵/۸	۱۰۹۷/۵	۸۷۱/۶	۷۵۵/۴	۷۱۶/۳	۷۰۱/۲	بدهی دولت به سیستم بانکی
۳۱۶۸۰/۱	۳۲۷۶۸/۷	۱۳۷۸۱/۳	۱۱۲۱۸/۲	۹۶۳۲/۹	۳۹۶۲/۳	۲۷۲۶/۲	۱۶۵۲/۵	۹۱۸/۰	۸۲۶/۹	۷۰۴/۷	۱۲۲۹/۳	۱۱۳۵/۹	۱۱۸۶/۴	بدهی شرکت‌های دولتی

* تفاوت مربوط به جمع دو رقم بودجه عمومی دولت و بودجه شرکت‌های دولتی با بودجه کل کشور مربوط به ارقام دوبار منظور شده‌ای است که از سرجمع بودجه کل کسومی شود.
 مأخذ: قوانین بودجه کل کشور (سال‌های گوناگون)، و ترازنامه‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

جدول ۵: نسبت بودجه کل کشور، بودجه عمومی دولت و بودجه شرکت‌های دولتی به تولید ناخالص داخلی

سال	۱۳۶۳	۱۳۶۴	۱۳۶۵	۱۳۶۶	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	شرح
نسبت بودجه کل کشور به تولید ناخالص داخلی (درصد)	۴۴/۸	۴۳/۴	۴۲/۶	۳۶	۳۹	۳۶	۳۶/۸	۴۱/۳	۴۴/۹	۵۷/۸	۵۴/۳	۵۲/۰	۵۸/۲	۶۷/۳	
نسبت بودجه عمومی دولت به تولید ناخالص داخلی (درصد)	۲۸	۲۶	۲۳/۷	۱۹/۳	۱۹	۱۷/۵	۱۷/۳	۱۹/۰	۱۹/۳	۲۷/۳	۲۵/۰	۲۵/۰	۳۶/۰	۲۶/۱	
نسبت بودجه شرکت‌های دولتی به تولید ناخالص داخلی (درصد)	۲۴	۲۲/۷	۲۳/۳	۱۹/۰	۲۲	۲۰/۰	۲۲/۰	۲۴/۸	۲۸/۰	۳۷/۶	۳۴/۴	۳/۷	۳۸/۱	۴۲/۴	

مأخذ: برگرفته از قوانین بودجه کل کشور (سال‌های گوناگون)، و گزارش‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

جدول ۶: سهم و تأثیرات فعالیت شرکت های دولتی بر برخی متغیرهای اقتصادی کشور

۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۶	۱۳۶۵	۱۳۶۴	۱۳۶۳	
۶۲/۹	۶۷/۲	۶۵/۰	۶۶/۱	۶۴/۵	۶۰/۰	۵۹/۰	۵۷/۸	۵۳/۰	۵۶/۰	۵۲/۳	۵۴/۰	۵۱/۵	۵۲/۵	سهم در بودجه کل کشور (درصد)
۰.۰.۴	۰.۰.۴	۴۷/۷	۵۲/۰	۵۲/۹	۲۹/۲	۲۱/۴	۲۱/۵	۱۲/۳	۱۷/۳	۱۵/۶	۶۶/۶	۶۰/۴	۵۸/۳	سهم سرمایه گذاری دولت
۶۷/۴	۵۴/۲	۴۲/۴	۳۱/۲	۲۲/۷	۲۱	۱۴/۸	۱۲/۷	۷/۹	۷/۷	۷/۹	۸	۹/۵	۱۰	از محل بودجه عمومی (درصد)
														سهم بدهی شرکت های دولتی در کل بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی (درصد)
۴۶/۷	۴۰/۸	۴۱/۸	۲۸/۶	۱۸/۹	۱۹/۸	۱۶/۰	۱۲/۲	۷/۴	۸/۰	۸/۹	۱۰/۶	۱۴/۸	۱۷/۳	سهم در تسهیلات بانکی* (درصد)

مأخذ: قوانین بودجه کل کشور (سال های گوناگون)، و گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
* شامل بدهی بانک ها هم می شود.

تأکید بر تأثیر و تأثرات نشان داده شده در نمودارهای قبلی، در این بخش از مقاله از طریق استنتاج آماری، جداول آماری مربوط به روند تغییرات بودجه شرکت‌های دولتی و متغیرهای مختلف اقتصاد کشور طی دوره مورد بررسی ارائه شده است.

همان‌گونه که در جدول شماره ۶ ملاحظه می‌شود، بیش از ۵۰ درصد بودجه کل کشور مربوط به بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت است و در سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۶ این سهم رو به افزایش بوده و از ۵۲/۵ درصد در سال ۱۳۶۳ به ۶۲/۹ درصد در سال ۱۳۷۶ بالغ شده است. به عبارت دیگر، حجم دریافت‌ها و پرداخت‌های شرکت‌های دولتی در مجموع دریافت‌ها و پرداخت‌های بودجه کل کشور که می‌تواند تأثیرات مهمی برگرددش نقدینگی و گردش منابع مالی در جامعه داشته باشد، به صورتی است که نزدیک به ۷۰ درصد بودجه سالانه کل کشور را شامل می‌شود. همچنین، در این ارتباط می‌توان به شاخص مهم سهم بدهی شرکت‌های دولتی در کل بدهی دولت به سیستم بانکی اشاره نمود. این نسبت در سال‌های مورد بحث از روند افزایشی قابل ملاحظه‌ای برخوردار شده و از ۱۰ درصد در سال ۱۳۶۳ به ۶۷/۴ درصد در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته است.

از سوی دیگر، ارقام اعتبارات اعطایی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به دولت حاکی از این مطلب است که سهم قابل ملاحظه‌ای از تسهیلات اعطایی سالانه بانک مرکزی به دولت مربوط به شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت است، به گونه‌ای که این سهم از ۱۷/۳ درصد در سال ۱۳۶۳ با نوسان‌های قابل توجهی به ۴۶/۷ درصد در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته است. به عبارت دیگر شرکت‌های دولتی به میزان تعیین کننده‌ای بر سیاست‌های پولی و مالی دولت تأثیرگذار هستند و این وضعیت در حالی است که مطابق با ماهیت شخصیت حقوقی شرکت‌های دولتی و نحوه مدیریت و سازماندهی این گونه شرکت‌ها، امکان کنترل کامل و نظارت همه‌جانبه بر عملکرد شرکت‌های مزبور (همانند دیگر دستگاه‌های اجرایی) وجود ندارد.

جمع‌بندی و پیشنهادها

اهمیت شرکت‌های دولتی در انجام فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در کشور از طریق سهم این گونه شرکت‌ها در مجموع اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت دولت از محل بودجه

عمومی، حجم تسهیلات اعطایی بانک مرکزی به شرکت‌های دولتی و سهم بالای بودجه شرکت‌های دولتی در کل بودجه کشور و درصد قابل ملاحظه بدهی شرکت‌های دولتی در کل بدهی دولت به سیستم بانکی را می‌توان مورد توجه قرار داد. طی سالهایی که دولت در بحران‌های ناشی از جنگ تحمیلی قرار داشته است (تا ۱۳۶۷) و طی دورانی که اقدام به بازسازی اقتصاد کشور کرده است، شرکت‌های دولتی ابزار اصلی انجام فعالیت‌های عمرانی دولت بوده‌اند. همان‌گونه که ارقام سهم سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی در مجموع سرمایه‌گذاری دولت از محل بودجه عمومی نشان می‌دهند، تقریباً نیمی از سرمایه‌گذاری دولت را شرکت‌های دولتی به‌انجام رسانده‌اند و در اجرای پروژه‌های عمرانی و سرمایه‌گذاری ثابت، شرکت‌های دولتی عوامل اجرایی دولت هستند که طرح‌های مصوب قانون را به اجرا در می‌آورند، و از این نظر، نقش به‌سزایی در انجام فعالیت‌های سرمایه‌گذاری اقتصادی دارند. به گونه‌ای که در این ارتباط می‌توان بر این راهبردها تأکید ورزید:

الف) تقویت و بهبود نظام برنامه‌ریزی کشور در جهت ارتقای کارایی بودجه‌ریزی و برنامه‌ریزی شرکت‌های دولتی.

ب) اصلاح قوانین و مقررات مربوطه برای اهمیت بیشتر به برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی کارای بخش شرکت‌های دولتی (عدم وجود قانون جامع و مانع در خصوص شرکت‌های دولتی).

ج) مطالعه حجم و تعداد شرکت‌های دولتی (دارایی‌ها، سرمایه‌ها و...) برای سنجش دقیق قابلیت‌های شرکت‌های دولتی.

د) تحدید فعالیت‌های بخش شرکت‌های دولتی از طریق ادغام، انحلال و واگذاری آن‌ها به بخش‌های غیردولتی و حفظ شرکت‌هایی که ضرورت اقتصادی - اجتماعی ایجاب می‌کند تا در بخش‌های دولتی ادامه فعالیت دهند.

ه) اختصاص بخش یا بخش‌هایی از سند برنامه‌های توسعه کشور به برنامه شرکت‌های دولتی.

و) بهره‌گیری از ارتباط بین متغیرهای اقتصاد کشور با متغیرهای بودجه شرکت‌های دولتی به منظور استفاده کارا تر از بودجه تخصیص یافته به این شرکت‌ها در جهت بهینه‌سازی

متغیرهای اقتصادی.

مآخذ

الف) فارسی

اخوی، احمد، اقتصاد کلان کاربردی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۴).

تفضلی، فریدون، اقتصاد کلان. نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی (تهران: نشرنی، ۱۳۶۶).
طیبیان، محمد، اقتصاد کلان. اصول نظری و کاربردهای آن (تهران: سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۹).

فرزب، علیرضا، بودجه‌ریزی دولتی (تهران: انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۱).

صراف، فریدون، بودجه دولتی (تهران: انتشارات مدرسه عالی بازرگانی، ۱۳۵۶).
منکیو، گریگوری، اقتصاد کلان، ترجمه دکتر حمیدرضا برادران شرکاء و علی پارسائیان (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۵).

دورنوش، رودیگر، اقتصاد کلان، ترجمه دکتر محمدحسین تیزهوش تابان (تهران: انتشارات سروش، ۱۳۷۱).

وزارت امور اقتصادی و دارایی، "سیاست‌های پولی مناسب جهت تثبیت فعالیت‌های اقتصادی،" معاونت امور اقتصادی، ۱۳۷۲.

وزارت امور اقتصادی و دارایی، "تحلیلی بر علل پولی تورم،" معاونت امور اقتصادی، ۱۳۷۳.

وزارت امور اقتصادی و دارایی، "تحلیلی پیرامون علل پولی تورم و چگونگی مهار آن،" معاونت امور اقتصادی، ۱۳۷۴.

سازمان برنامه و بودجه، "مروری بر پرسشنامه شرکت‌های دولتی،" دفتر هماهنگی امور بنگاه‌های اقتصادی، خرداد ۱۳۶۶.

سازمان برنامه و بودجه، "مبانی نظری بنگاه‌های دولتی،" دفتر هماهنگی امور بنگاه‌های

اقتصادی، آذر ۱۳۶۸.

سازمان برنامه و بودجه، "نگرشی بر مبانی نظری نظام شرکت‌های دولتی"، دفتر هماهنگی امور بنگاه‌های اقتصادی، مهر ۱۳۶۸.

سازمان برنامه و بودجه، "مجموعه اطلاعاتی (سری زمانی آمار حساب‌های ملی، پولی و مالی)".

سازمان بورس اوراق بهادار تهران، "گفتاری پیرامون خصوصی‌سازی شرکت‌های دولتی"، اداره مطالعات و بررسی‌های اقتصادی، تیر ۱۳۷۴.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی، سال‌های مختلف.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی ایران، سال‌های مختلف.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصول مختلف از جمله اصل ۵۲).

قانون محاسبات عمومی کشور، مصوب سال ۱۳۶۶ (مواد مختلف از جمله ۹۶ و ۱۳۰).

قوانین بودجه سنواتی، قسمت مربوط به بودجه شرکت‌های دولتی، سال‌های ۷۵-۱۳۶۲.

ب) منابع انگلیسی

Menon, T.M.C. and Prem Shankar Jha, *Management of Public Enterprises in Developing Asian Countries. A Guide*, 1980.

Jones, Carrey, *Public Enterprises and the Industrial Development Agency*, Croom Helm, London, 1974.

Branson, William H., *Macroeconomic Theory and Policy*, Harper & Row 1984.

Dornbosh and Fisher, *Macroeconomics*, McGraw-Hill Book Company, 1984.